

De Sint-Pitertraditie te Grou in vergelijkend perspectief

Dr. J.I.A. Helsloot

Bij de uitnodiging voor deze middag werd mij gevraagd of ik – als volkskundige werkzaam op het Meertens Instituut in Amsterdam – het Sint-Piterfeest in Grou misschien zou kunnen plaatsen in het algemene kader van andere tradities op of rond Sint-Pieter. Ik antwoordde dat ik dat wel wilde proberen, maar me tegelijk, zo uit het hoofd, bij die mogelijke tradities niet veel kon voorstellen. Meteen al gevraagd om een titel van mijn voordracht besloot ik daarom om die tradities daarin niet expliciet te vermelden en te kiezen voor het voorzichter 'in vergelijkend perspectief'. Het Sint-Piterfeest in Grou heeft immers al heel lang iets raadselachtigs, waarvan de kern wel is: waarom wordt dit feest alleen hier gevierd? Een goede manier om zo'n probleem dan op z'n minst te proberen te benoemen is door het feest af te zetten tegen andere, soortgelijke verschijnselen – in de hoop dat het vaststellen van overeenkomsten en verschillen uitzicht kan bieden op een verklaring. In die ruimere zin heb ik de vraag willen opvatten.

Toch denk ik nu dat de vraag naar andere tradities met Sint-Pieter niet de goede weg is om het feest in Grou reliëf te geven. Dat is, zo is me inmiddels gebleken, geen originele gedachte. Met enige overdrijving zou men zelfs kunnen stellen dat de kennis van die 'overige Sint-Pieter-tradities' eerst geproduceerd is door de vraag naar Sint-Pieter in Grou. Zoals bekend, en uiteraard ook vermeld in het prachtige, twee jaar geleden hier in Grou verschenen historische overzicht van het feest, heeft S.J. van der Molen over de Sint-Pieterdag in 'Oud-Friesland' een aantal gegevens bijeengebracht in zijn *Friesche kalenderfeesten* van 1941. Daar heeft het volkskundig onderzoek, afgezien van enkele details, sindsdien weinig meer aan toegevoegd.

Of Sint-Pieter in de 17e eeuw in Friesland de grote betekenis heeft gehad die Johannes Hilarides daaraan toekende, is een vraag die ik zonder diepgaande bronnenkritiek (zie evenwel Van der Molen, 'Hilarides en de folkskunde') – en daar toe ben ik niet in staat – niet bevestigend zou durven te beantwoorden. Niettemin lijkt het vast te staan, want ook bevestigd door enkele plaatselijke verbodsbepa-

lingen, dat jongelui of jonggehuwden op die datum in Friesland en Drenthe in de 17e, 18e en 19e eeuw soms een bepaald balspel speelden. Na afloop gingen zij de huizen langs om een traktatie te eisen, blijkbaar op zo'n manier dat dat door de goegemeente ervaren werd als overlast. Ondanks de soms beeldende beschrijvingen van dit spel in enkele bronnen, blijft de precieze functie en betekenis daarvan zonder nader onderzoek vooralsnog duister. Als moment en gelegenheid voor jongelui om met elkaar in contact te komen en plezier te maken doet het enigszins denken aan wat elders, met name in Engeland, bekend is over gebruiken op Valentijnsdag (14 februari). Van der Molen merkte dan ook in een later artikel (in de *Leeuwarder Courant* van 20-2-1971) niet ten onrechte op: 'er bestaat geen twijfel dat dit balgooien in wezen niets met Sint Pieter als heilige te maken had evenmin als met het op 22 februari gefixeerde feest Cathedra Petri'. Daarnaast zijn er incidentele aanwijzingen dat Sint-Pieter in Friesland gold als inhuurtermijn voor boerenmeiden of als datum voor het voldoen van de pacht of andere betalingen. Zoals op zoveel kalenderdagen kon ook op Sint-Pieter wel eens een groot vuur ontstoken worden, zij het niet in Friesland maar op Wieringen en andere plaatsen in Noord-Holland. Dat zijn weliswaar interessante gegevens, maar zij kunnen, zo stelt Van der Molen opnieuw vast, onvoldoende duidelijk maken 'waarom Grouw zo sterk aan de Sint Pieter-traditie gehecht was en er trekken van Sint Nicolaas aan verbond'. Ondanks deze voortdurende kritische zin besluit Van der Molen zijn artikel van 1971 met de lapidare stelling dat het 'zonder meer vast (staat)' dat 'het gebruik uit voorreformatoische tijd moet dateren'. Hoewel hij al in 1941 had vastgesteld dat gegevens daarvoor ontbreken, beroept hij zich daarvoor nu eenvoudig op de naam van de Grouster kerk – een toch wel minimale, nee onvoldoende basis voor zo'n vergaande conclusie.

Deze, toegegeven razendsnelle, vergelijkende verkenning heeft dus inderdaad niet veel opgeleverd. Een onuitgesproken vooronderstelling daarbij was dat er een groter geheel van Sint-Pietertradities moet hebben bestaan, waarvan door een merkwaardig toeval alleen in Grou een relict is overgebleven. Dat is niet zomaar een gedachte, maar een interpretatiemodel dat eind 18e eeuw in Duitsland ontstond bij figuren als Herder en de gebroeders Grimm, en aan de basis lag van de ontwikkeling van de volkskunde als wetenschappelijke discipline. De kerngedachte was dat een volk een bepaalde volksgeest bezat, die het zuiverst bewaard was gebleven in de volkstaal en de volkscultuur. Begin 19e eeuw bestond voor dit soort ideeën in Nederland maar geringe belangstelling (Roodenburg, 'Tussen "volksgeest"' 268 - 269). Maar Friesland vormde daarop een uitzondering. Vooral door Joost Hiddes Halbertsma werden ze omarmd. Ik citeer hem: 'nergens is meer van de Friese nationaliteit bewaard gebleven dan daar waar ook de oude

nationale bijgelovigheden zijn blijven hangen!' (De Jong, De dirigenten van de herinnering, 64, citerend uit Jensma, Het rode tasje van Salverda, 58). Opnieuw dat 'blijven hangen'. De belangstelling van Halbertsma en andere leden van het in 1827 opgerichte Fries Genootschap ging vooral uit naar het door hen als zo'n relictgebied beschouwde Hindeloopen. Maar er was ook een andere plaats, die op zo'n eretitel aanspraak kon, ja misschien zelfs graag wilde maken. Ik citeer de karakteristiek die Wopke Eekhoff in zijn necrologie van Eeltsje Halbertsma gaf van Grou. Het was een 'aanzienlijk dorp (...) dat, midden in Friesland tusschen ruime meren gelegen, het juist aan deze afgezonderde ligging en weinige gemeenschap met anderen had te danken, dat daar de oorspronkelijkheid van het fiere Friesche volkskarakter langer dan elders bewaard bleef' (mijn cursivering) ('Levensbeschouwing', 7).

Nu is het toch wel een uiterst merkwaardig gegeven dat de oudst bekende vermelding van het Sint-Pietersfeest in Grou, in Eeltsje Halbertsma's bijdrage aan de *Friesche Volksalmanak* van 1837, precies in dit interpretatiemodel past. Een gebruik dat men in Grou en nergens anders heeft, ik citeer hem, 'overgehouden' (mijn cursivering) is 'dat men er geen St. Niklaasfeest voor de kinderen viert, maar een St. Pietersfeest, hetwelk op den 22 Februarij invalt, en met dezelfde vroolijkheid, met dezelfde begoocheling en dezelfde geschenkjes aan de lieve kleinen gevierd wordt als elders het St. Nikolaasfeest' (133). Dit wordt hier eenvoudig gepresenteerd als een onmiskenbaar, vaststaand feit. Even verder wordt deze claim nog eens versterkt door de herinnering uit zijn vroege jeugd dat 'gegoede jongelingen het gebruik (hadden) om in den vooravond, vermomd, met een rammelend gedruisch van ketenen of iets anders, aan de deuren der armen te komen, en, na handen vol pepernoten over de vloer geworpen te hebben, zich te verwijderen' (134). In literaire, uitgebreider vorm zal hij in de winter van 1845/1846 een soortgelijk bezoek van Sint-Pieter – maar dan speelt stuurman Haije de rol – beschrijven in de Nutslezing 'De Boasch op de St. Pietersnagt' (Dijkstra, *Bydrage ta de kennis*, 151), later algemeen bekend als de 'Sint Piterboask' uit de *Rimen en teltjes*. Zijn broer Joost Hiddes vermeldt nog in 1855 eveneens een jeugdherinnering aan Sint-Pieter, maar die betreft uitsluitend de verstopte, met stroop gevulde broodjes die de kinderen de ochtend van 23 februari in huize Halbertsma mochten zoeken.

Eeltsje Halbertsma was niet alleen via zijn broer Joost Hiddes vertrouwd met de Duitse volkskundige denkbeelden, hij was daar ook tijdens zijn studie in Heidelberg in 1818 zelf direct mee in aanraking gekomen en daar diepgaand door beïnvloed (Lowik, *De Twentse Beweging*, 27-28). De belangstelling voor volks-

cultuur viel bij hem in goede aarde, want al eerder had hij zich als student in Leiden omschreven als ‘maar een rauwe en goore Vries (...) die zich niet aan de bon ton steur(de)’ (Breuker, ‘Eeltje Halbertsma’, 198; vgl. voor Joost, Jensma, *Rode tasje*, 61).

De gedachte die ik hier heel voorzichtig naar voren zou willen brengen – daarbij op de achtergrond geïnspireerd door de vele publikaties over de constructie van de Friese identiteit in de 19e eeuw van Goffe Jensma, vooral zijn *Rode tasje van Salverda* – is dat het misschien niet helemaal toevallig is dat juist de Halbertsma’s en met name Eeltsje aan de bron staan van de kennis over de Sint-Pietertraditie in Grou. Heeft Eeltsje het ontstaan daarvan misschien een handje willen helpen, heeft hij aan de wieg daarvan gestaan? Was zijn tekst niet zozeer beschrijvend als wel voorschrijvend? Bakte vader Halbertsma misschien puur toevallig of geïnspireerd door de naam van de kerk ‘Sint-Pieterbroodjes’ als een lokale specialiteit en prikkelden die de fantasie van zijn kinderen?

Het is in de volkskunde geen onbekend verschijnsel, vooral sinds de jaren 1960 en 1970 en heel vaak in kleine plaatsen, dat men een ‘folkloristisch gebruik’ uitvindt en opvoert om het belang van de eigen plaats te benadrukken en daarmee dikwijls in één moeite ook toeristen te lokken. Zo’n gebruik wordt dan vaak gelegitimeerd met een beroep op een min of meer gefingeerd verleden en heet dan een lokale ‘traditie’. Ook door de deelnemers zelf kan zo’n gebruik in alle oprechtheid al na enkele jaren beleefd worden als een ‘oude traditie’. Zijn dergelijke processen voor een recent verleden nog wel te reconstrueren, dat wordt uiteraard steeds moeilijker hoe verder men teruggaat in de tijd. Over een hard bewijs dat Eeltsje Halbertsma een grotere rol heeft gespeeld in de Sint-Pieterstraditie dan alleen maar die van doorgeefluik beschik ik niet. Toch zou ik enkele elementen van mogelijk *circumstantial evidence* aan u willen voorleggen.

Zoals gezegd is van Hilarides de mededeling afkomstig dat de oude Friezen ‘geneegen waaren, St. Pieter met een bijzondere driftige erkentnisse zeer vuerichlijk te vieren’ (gecit. Van der Molen, *Friesche kalenderfeesten*, 21). Zou Eeltsje Halbertsma dit gelezen kunnen hebben en hem vervolgens op gedachten kunnen hebben gebracht? Heel in het algemeen maakt hij in zijn artikel over Grou in de *Friesche Vólksalmanak* van 1837 melding van zijn lectuur van ‘de oude Schrijvers van Friesland’ (127). In zijn tijd bestond er nog geen editie van Hilarides’ handschrift *Naamspooringen van het platte Friesk* (zie daarvoor nu A. Feitsma e.a. (uitg.), *Johannes Hilarides*); wel was in 1834 een ander geschrift van hem uitgegeven, *It aade Friesche Terp of Kronyk der Geschiedenissen van de*

Vrije Friesen. Eeltsje Halbertsma behoorde tot het groepje mannen dat in 1827 het Fries Genootschap oprichtte (Jensma, ‘Om de erfenis van Friso’, 34). Hij heeft ongetwijfeld kennis genomen van deze uitgave en het is denkbaar – niet meer dan dat natuurlijk – dat zijn contacten in Leeuwarden hem ook geleid hebben naar het andere handschrift en dat hij vervolgens een verbinding heeft gelegd tussen de Sint Pieter Kerk van zijn geboortedorp, de cultuur van de ‘oude Friezen’ en een mogelijk relictgebied daarvan – Grou.

Wanneer zo’n veronderstelling eenmaal opkomt, is Eeltsje’s, verder oncontroleerbare, herinnering aan het optreden van de verklede jongelui toch wel intrigerend. Hij noemt ze ‘gegoed’, daarmee suggererend dat ze uit een ander milieu kwamen dan het bakkersgezin Halbertsma. Of betreft het hier een bewuste mystificatie en hadden de broers Halbertsma met hun optreden meer te maken, direct of indirect?

Twee gegevens kunnen illustreren dat zij tot zoiets wel bereid en in staat waren. Voor de Gysbert Japicx-herdenking in Bolsward in 1823 had ook Eeltsje een gedicht geschreven. Aan Joost schreef hij: ‘Er zal zeker een maaltijd zijn; welnu als ik daar dan eens een jonge heenstuurde op zijn oud-vriesch gekleed, dragende een boere platte snobkoer (...) en ik liet die jonge daar die stukjes [exemplaren van zijn gedicht] uit rond delen, wat dagt u daarvan?’ (Schepers, ‘Eeltje Halbertsma’, 157). En Eekhoff vermeldt ‘de aardigheden, waarmede hij (Eeltje) en zijn broer Tjalling jaren aan-een de Grouwster kermis wisten te verlevendigen, door het aanstellen van gekostumeerde wegers, die al de gewogenen een schriftelijk bewijs medegaven van hunne zwaarte achter een gedrukt vertoogje’ (‘Levensbeschouwing’, 21). Het, eventueel laten, spelen voor Sint-Pieter is dan niet zo’n verre stap...

Behalve de wens Grou een plaats te geven in de Friese cultuurgeschiedenis kan daarbij nog een andere, mijns inziens wezenlijker, factor een rol gespeeld hebben. Eeltsje Halbertsma was niet alleen gehecht aan wat hij als volkscultuur zag, hij kwam ook in het geweer als daarop werd afgegeven. In 1828 deed zich een incident voor toen de Engelsman John Bowring bij zijn bezoek aan Friesland Grou aandeed en vandaaruit voor een Engelse krant een globale beschrijving gaf van de Friese zeden en gewoonten. Daaruit lichtte hij onder andere – over Sint-Pieter overigens geen woord – het vermaak van de boeren op zondag, dat volgens hem vrijwel uitsluitend bestond uit het zogenoemde katknuppelen, het net zo lang van een afstand gooien van stokken naar een ton waarin een kat is opgesloten totdat de ton het begeeft en de kat kan ontsnappen (zie ook *Brieven van John Bowring*, 66). ‘O, hwat wie Dr. Eeltsje pûrrazend, doe’t er dat lies’, schrijft zijn biograaf

Dijkstra. Dat de Engelsman 'de Grousters op sa'n minne manier to nei kaem, mei to biwearen, dat it katekneppeljen, in foarm van dierepleagerij, it wenstige Sneintojounsformeits to Grou wêze soe, dat koe dokter min hawwe'. Vergeleken met het in Grou beoefende zeilen stelde het katknuppelen helemaal niet zoveel voor, het was bovendien maar 'in grapke op 'e neimerke as de kop "swefelig" is' (Dijkstra, *Bydrage ta de kennis*, 51, 54; ook zijn broer Joost kwam hiertegen in verzet, Jensma, *Rode tasje*, 70). In een voetnoot bij de betreffende passage in de Nederlandse vertaling werd er ook op gewezen dat het hier 'eene dwaling' van Bowring betrof.

In Eeltsje Halbertsma's postuum gepubliceerde roman *De Jonkerboer* komt een van de personages, 'master' Tjerk Penninga, te spreken over het zogenaamde nachtvrijen.

'Ik bin ris mei ien Hollansk Domenij yn it skip weast, der kryge ik gansk stryd mei oer it nachtfrijen; dat wie oneerbaar, sei de man; dat woe hij utroeije yn syn gemeente, sei er. In ik sei, as er yn de bybel of testamint der teksten oer fyne koe, dan hie hij gelyk. (...) It is iearder ien teeken fen beskaemsimheid bij it Frieske jongfolk, dat hja net frijer foar allemans aegen. In frijer moast it aek ris probiearje mei ien gnep Friesk faam om foarkeerde dingen mei har te beginnen; hij hie great kans dat hij ien foest yn 't aeg kryge. Derom Domenij, sei ik, lit dat sa bliuwe; 't is ien ald lâns gebroek' (54).

Eeltsje Halbertsma verzette zich, leid ik hieruit af (vgl. Dijkstra, *Bydrage ta de kennis*, 172), tegen een gemakkelijk, en vaak uit onbegrip voortkomend, afgeven op volksvermaak en volksgebruiken. Daarmee ging hij in tegen een krachtige, uit de Verlichting voortgekomen en vooral door de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen gedragen culturele beweging, die zich richtte op het bestrijden van het bijgeloof en de ruwe zeden van het gewone volk, in de hoop dat daardoor om te vormen tot een rationeel denkend en productief element van de samenleving. Een van haar pijlen richtte dit zogenaamde beschavingsoffensief op het sinterklaasfeest. 'Leeraars en opvoeders verzetten zich genoegzaam met gemeene krachten tegen het ingesloten gebruik, als voor de maatschappij hoogst nadeelig', werd in 1831 geschreven. In wel 'duizend boeken' zette men zich daar tegen af (Van Hengel, *Sint-Nikolaas*, 26, 27). Een voorbeeld daarvan was het boek van IJsbrand van Hamelsveld, *De zedelijke toestand der Nederlandsche natie, op het einde der achttiende eeuw* (Amsterdam 1791). Op 6 december

'speelen de dienstboden, dikwijls vader of moeder zelf, voor St. Nikolaas, laten uit den éenen of anderen duisteren hoek eene holle stem hooren, rammen met kettingen, takelen zich akelig toe, en jaagen dikwerf den kleinen de

stuipen op het lijf. Op verscheiden plaatzen van ons land, bijzonder op de dorpen, lopen opgeschoten jongens vervaarlijk toegemaakt, met kettingen enz. dien avond langs den weg, en niemand belet het; dus worden de buigzaame en weeke gemoeden der kinderen door bijgeloovige vreeze ingenomen, die zij, volwassen zijnde, zelfs niet kunnen overwinnen, en die een voedzel zijn voor allerhande dweeperij en verbeeldingen' (196).

Dat deze geluiden – gaat het te ver het door Eeltsje Halbertsma genoemde optreden van de Grouster jongelui op Sint-Pieter als een echo daarvan te beschouwen? – ook in Friesland bekend waren, weten we uit bijvoorbeeld het dagboek van de Wirdumer boer Doeke Hellema. In 1843 schrijft hij met afschuw over het bangmaken van kinderen op sinterklaas 'onder de minder beschaafden' (Dekker, 'Ausbreitung', 47, citerend uit *Kroniek*, 312)). Maar niet iedereen dacht er zo over. 'Eene menigte van ouders kan het nog niet begrijpen, dat er zoo veel kwaads in gelegen is' (Van Hengel, *Sint-Nikolaas*, 27). Opnieuw valt niet aan te tonen dat Eeltsje Halbertsma bekend was met dit streven de 'volkse' viering van het sinterklaasfeest tegen te gaan. Maar het lijkt me heel goed voorstelbaar – en ook dat hij zich daartegen verzette. Die houding zat trouwens in de jaren 1830 in de lucht. In 1837 schreef Nicolaas Beets een artikel in *De Gids*, waarin hij een krachtig pleidooi hield tegen het uitbannen van fantasiefiguren in de kinderwereld (Boer, 'Sint-Nicolaas', 133). Ongetwijfeld heeft Eeltsje Halbertsma vanuit enerzijds die houding en anderzijds zijn visie op het bijzondere karakter van Grou zijn Sint-Pietersfiguur geschilderd in zijn 'Sint Pieters-boask'.

Merkwaardig is die figuur wel. Ik citeer uit de vertaling van Van der Molen: 'Een ruige muts had hij op en een zak op den rug, en het gezicht zoo in een zijden doek gewikkeld, dat er anders niets bloot kwam dan de oogen' (*Friesche kalenderfeesten*, 29). Op Nederlandse sinterklaasprenten komt zo'n man met een doek voor het gezicht, voorzover mij bekend, niet voor. Maar op Duitse prenten van sinterklaasfiguren uit de jaren 1840 is deze merkwaardige doek voor het gezicht wèl te zien (Eberspächer, *Der Weihnachtsmann*, Kat. 70, 75). Het staat voor mij vast dat Halbertsma zich door zo'n Duitse prent als voorbeeld heeft laten inspireren. In zijn poëzie deed hij dat immers ook. Toen zijn neef Petrus in 1842 in Berlijn studeerde, vroeg hij hem om Duitse dichtbun-

Duitse gravure uit 1843, uit M. Eberspächer, *Der Weihnachtsmann*, 348 (Kat. 75)

dels voor hem te kopen, liefst van 'de naïve soort'. Die gedichten zouden bouwstoffen kunnen vormen voor zijn eigen gedichten in het Fries, 'niet om [ze] slaafsch te volgen maar om den aanstoot te krijgen of de eerste impulsie. Ik breid het uit en *verfriesch* (mijn cursivering) het zoodanig, dat geen mensch het origineel zal herkennen' (Schepers, 'Eeltje Halbertsma', 292). Diezelfde operatie heeft hij ook toegepast toen hij zijn Sint-Pieter schiep; Van der Molen waarschuwde er terecht in het algemeen al voor de *Rimen* niet te letterlijk als bron te nemen ('Dr Joost Hiddes Halbertsma', 80).

Op die manier kon Eeltsje Halbertsma, net als Wopke Eekhoff, 'uitdrukking [geven] aan Frieslands eigenheid', en meer in het bijzonder die van Grou. De Groningse historica Elisabeth Brouwer vat diens drijfveer als volgt samen, en ik denk dat die ook gedeeld werd door Eeltsje Halbertsma: 'In navolging van Holland, waar men zijn helden weet te vereren en waar men symbolen weet te creëren, moet ook Friesland zijn monumenten maken, want het heeft genoeg zaken om trots op te zijn. Friesland hoeft zich niet de mindere van de andere gewesten te voelen, het hoeft zich slechts zijn geschiedenis te herinneren en aan die geschiedenis op schrift en in beeld uitdrukking te geven' (Brouwer, *Archeologie*, 186). Zo schiep Eeltsje Halbertsma voor Grou ook een beeld 'dat aan de verwachtingen voldeed', om de karakteristiek over te nemen die Breuker gaf van Paulus Scheltema, die er in de eerste decennia van de 19e eeuw geen been in zag allerlei Friese spreekwoorden, volksverhalen en zelfs wetsteksten eenvoudig te verzinnen (Breuker, 'Friese cultuur', 10-11). Daarbij merkt Breuker terecht op dat het hier geen 'bewuste vervalsing' betreft. Het ging Scheltema, en waarschijnlijk later ook Eeltje Halbertsma, om de 'waarheid'; kon die niet gevonden worden, dan bedacht hij waarschijnlijkheden (Breuker, 'Der frühe Einfluß', 152). Die

Sint Pieter-omwegang; tekening Ids Wiersma 1923

moeten in Grou zijn aangeslagen en een snaar hebben geraakt. Rond het midden van de 19e eeuw moet het feest vorm hebben gekregen als dorpsfeest. Het oudste mij nu bekende gegeven daarover is een bericht in de *Leeuwarder Courant* van 1878 (weergegeven in de *Leeuwarder Courant* van 16-2-1978). Ik hoop naar die ontwikkeling – als daar tenminste bronnen voor zijn – in de toekomst nader onderzoek te kunnen doen.

Niet met andere Sint-Pietertradities moet dus de Grouster Sint-Pieter vergeleken worden, maar

met Sinterklaas. In zekere zin is dat een open deur, want dat besef is steeds in Grou aanwezig geweest. Het was een ingenieuze zet om juist aan een algemeen bekend, later zelfs nationaal symbool, een net iets andere draai te geven, zonder de overeenkomsten uit het oog te verliezen. Het had een identiteitsvormende potentie, die ongetwijfeld in verschillende perioden van de Grouster geschiedenis steeds een iets andere lading en betekenis had en die bovendien bij tijden bevochten moest worden. Mijn hypothese is dus dat Grou nog meer dank aan Eeltsje Halbertsma verschuldigd is voor het bestaan van zijn lokale identiteit dan het al was.

Geraadpleegde literatuur

- Boer, E., 'Sint-Nicolaas in het "oude" kinderboek', *Literatuur zonder leeftijd* 8 nr. 29 (1994) 123-136
- Breuker, Ph.H., 'Eeltsje Halbertsma 1797-1997: in Fryske dichter', *It Beaken* 59 (1997) 195-207
- Breuker, Ph.H., *Friese cultuur in het jonge koninkrijk* (Leiden 2001)
- Breuker, Ph., 'Der frühe Einfluß von Jacob Grimm in Friesland insbesondere seine Wirkung auf die Entstehung des Werkes von Paulus Scheltema', in: *Brüder Grimm Gedenken* 10 (1999) 150-162
- *Brieven van John Bowring geschreven op eene reize door Holland, Friesland en Groningen* (Leeuwarden 1830)
- Brouwer, E.J., *Archeologie van een houding. Nederlandse identiteit in de Friesche Volksalmanak 1836-1899* (Groningen 1998)
- Dekker, T., 'Ausbreitung und Verbürgerlichung der niederländischen Festkultur im 19. und 20. Jahrhundert', in: T. Dekker e.a. (uitg.), *Ausbreitung bürgerlicher Kultur in den Niederlanden und Nordwestdeutschland* (Münster 1991) 42-56
- Dijkstra, G., *Bydrage ta de kennis fan it libben, de persoan en it wurk fan Dr. Eeltsje Halbertsma* (Drachten 1946)
- Eberspächer, M., *Der Weihnachtsmann. Zur Entstehung einer Bildtradition in Aufklärung und Romantik* (Stuttgart 2002)
- Eekhoff, W., 'Levensbeschouwing van Dr. Eeltje Halbertsma', in: E. Halbertsma, *De Jonkerboer, of Krystyd in Sint Steffen yn Ald Frieslân* (Leeuwarden 1858) 5-22
- Feitsma, A. e.a. (uitg.), *Johannes Hilarides en syn Naamspooringen van het platte Friesk*. 2 dln. (Groningen 1965-1966)
- Halbertsma, E., 'Het dorp Grouw', *Friesche Volksalmanak* 2 (1837) 125-138
- Halbertsma, E., *De Jonkerboer, of Krystyd in Sint Steffen yn Ald Frieslân* (Leeuwarden 1858)

- Halbertsma, J.H., 'Februarij, Sellemaand', *Nieuwe Friesche Volksalmanak* 1855, 122-123
- Hamelsveld, IJsbrand van, *De zedelijke toestand der Nederlandsche natie, op het einde der achttiende eeuw* (Amsterdam 1791)
- Hengel, W.A. van, *Sint-Nikolaas en het Sint-Nikolaas-feest* (Leiden 1831)
- 'k Wit ien dei yn 't jier... In histoarysk oersjoch fan Sint Piter yn Grou (Grou 2003)
- Jensma, G., 'Om de erfenis van Friso. 175 jaar Fries Genootschap', in: *Genootschapscultuur in Friesland. Het Fries Genootschap 1827-2002. De Vrije Fries* 82 (2002) 8-117
- Jensma, G., *Het rode tasje van Salverda. Burgerlijk bewustzijn en Friese identiteit in de negentiende eeuw* (Leeuwarden 1998)
- Jong, A. de, *De dirigenten van de herinnering. Musealisering en nationalisering van de volkscultuur in Nederland 1815-1940* (Nijmegen 2001)
- *Kroniek van een Friese boer. De aantekeningen (1821-1856) van Doeke Wijgers Hellema te Wirdum, bewerkt door H. Algra* (Franeker 1978)
- Löwik, F.G.H., *De Twentse Beweging, Strijd voor modersproake en eigenheid* (Groningen 2003)
- Molen, S.J. van der, *De Friesche kalenderfeesten. Volksgebruiken van Westerlauwersch Friesland, het geheele jaar rond* (Den Haag 1941)
- Molen, S.J. van der, 'Dr Joost Hiddes Halbertsma als volkskundige', *Volkskunde* 49 (1948) 75-86
- Molen, S.J. van der, 'Hilarides en de folkskunde', in: A. Feitsma e.a. (uitg.), *Johannes Hilarides en syn Naamsporingen van het platte Friesk.* dl. 2 (Groningen 1966) 110-115
- Molen, S.J. van der, 'Sint Piter syn dei. Vragen rond een volksgebruik', *Leeuwarder Courant* 20-2-1971
- Roodenburg, H., 'Tussen "volksgeest" en "volksverheffing". Over volkskunde en nationale identiteit aan het begin van de negentiende eeuw'. *Volkskundig Bulletin* 20 (1994) 268-289
- Schepers, J.B., 'Eeltje Halbertsma: October 1797/1897', *De Tijdspiegel* 1897, III, 145-162, 277-307

Dr. John Helsloot is als Volkskundige werkzaam bij het Meertens Instituut (KNAW) te Amsterdam.

Een verkortè versie van deze bijdrage werd uitgesproken in het kader van het symposium.

Sint Piter te Grou

Documentatie bij het Sint Piter Weekeinde 2005
op 19 en 20 februari 2005 te Grou

Onder redactie van Jan Breimer en Lodewijk A. Nell

Uitgave van de Sint Piter Gemeente, Grou

Omslagontwerp en boekverzorging
De Print Partners GMI, Grou

Foto achterzijde omslag
Pier van der Heide, Akkrum

Muziekgravure
Jan Breimer

© 2005 Auteurs van deze uitgave

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt op welke wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de betreffende auteur.